

-9-

SOORTBESCHERMINGSPLAN VOOR DE DAS IN ZUIDELIJK LIMBURG

Uit een onderzoek naar de verspreiding van de das (Meles meles) in het Vlaams gewest (ECONNECTION, 1990 a, b & c), dat in opdracht van de Administratie Milieu, Natuur en Landinrichting (AMINAL) werd uitgevoerd, is gebleken dat de das in Vlaanderen een zeldzame verschijning is en enkel nog in een beperkt aantal gebieden voorkomt. De gegevens schetsen bovendien een ongunstig beeld van de huidige evolutie van de soort in Vlaanderen. Het merendeel van de dassen bewoont de provincie Limburg. Daarbuiten komt de das enkel nog in zeer lage aantallen (maximaal 5 individuen) voor in de provincies Brabant en Oost-Vlaanderen. Het voortbestaan van de das in Vlaanderen hangt daarom hoofdzakelijk af van de ontwikkelingen in Limburg. Een gericht dassebeschermsbeleid moet hierin op korte termijn verandering brengen.

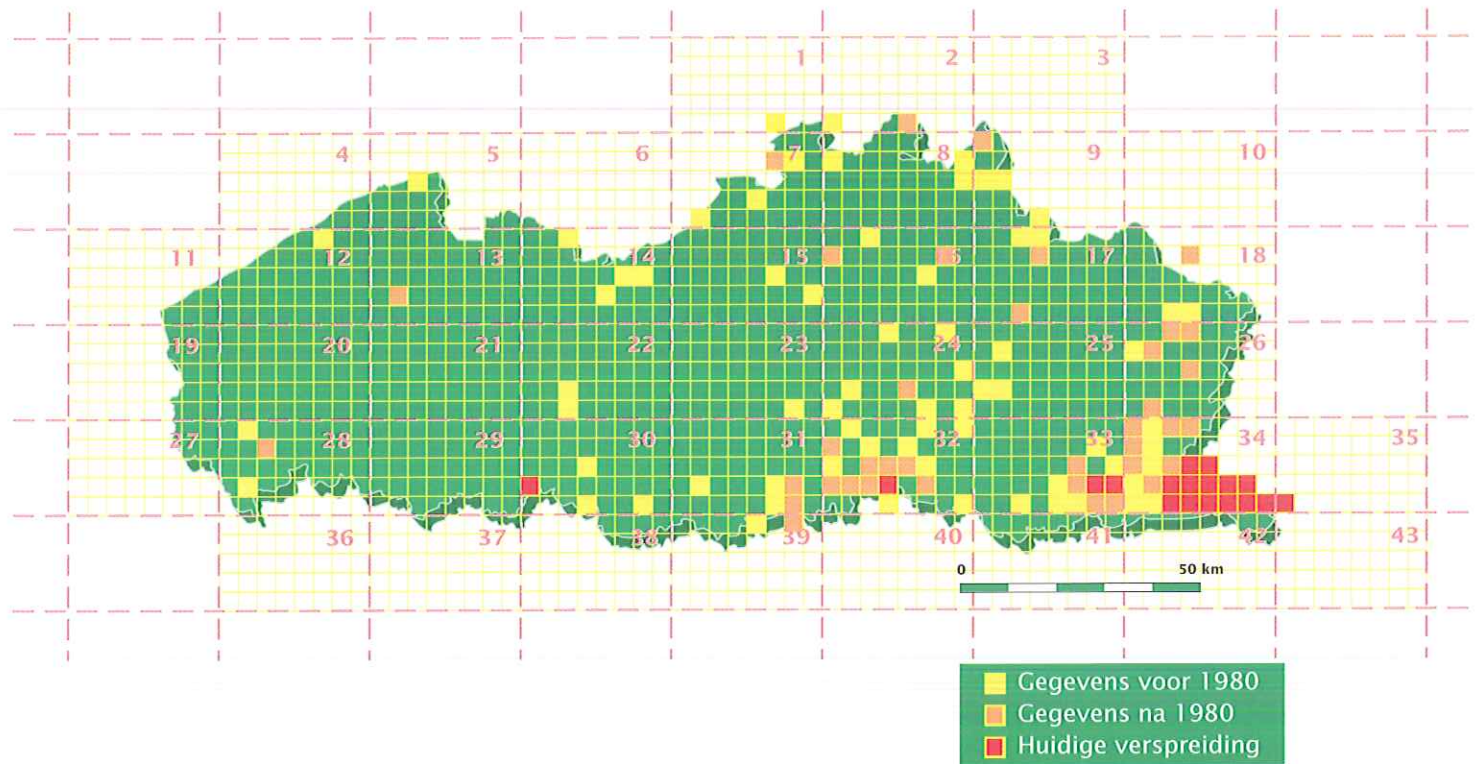
Dirk CRIEL
Econnection
Zottegemstraat 2
9688 Schorisse-Maarkedal

Een verkeersslachtoffer
Foto: E. Dupae

GESTAGE ACHTERUITGANG

Tot aan het begin van de tachtiger jaren werd het voorkomen van de das in meerdere streken van Vlaanderen gemeld (Figuur 1). Maar toen al waren hun leefgebieden op veel plaatsen aanzienlijk ingekrompen en had de verdelgung een hoge tol gevraagd. Het sluiten van de jacht op de das in 1973 was op zich een gunstige ontwikkeling, maar haalde in zijn geheel weinig uit, vooral omdat het jachtopeningsbesluit in de praktijk een dode letter bleef. Zo verdween de das rond 1950 uit het Hageland en rond 1975 uit de grensstreek tussen Oost-Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen. Later (1980) volgden de populaties rond de

Figuur 1
De verspreiding van de das in
Vlaanderen.

Kalmthoutse heide en in de Turnhoutse Kempen. In het gebied tussen Brussel en Leuven kon de das, dank zij een introductie van een twaalfstal individuen langer stand houden. Maar het baatte weinig; sinds 1985 blijven in het Leuvense slechts individuele dieren over. Uiteindelijk overleeft de das alleen in de provincie Limburg, meer bepaald in de streken rond Genk en Tongeren, in de Jekervallei en een smalle strook van het Maasdal. Los daarvan staat de Voerense populatie, die één geheel vormt met die van Nederlands Zuid-Limburg en het Land van Herve en zo verder doorloopt in de richting van de Ardennen. Oorspronkelijk stonden de Voerense dassen eveneens in contact met hun soortgenoten in Haspengouw, maar door tal van landschappelijke ingrepen, zoals kanalen- en wegeaanleg, is dit niet langer het geval. Uit vele, nog steeds geschikte, gebieden in zuidelijk Limburg is de das geheel verdwenen. Dit is onder meer het geval voor de streek ten noorden van Tongeren, rond Heers en voor grote delen van de Jekervallei.

De stroperij mag als voornaamste oorzaak worden genoemd voor het verdwijnen van de das. Nog steeds vormen jacht (vergraven van burchten), verdelging (omwille van schade aan landbouwgronden en -gewassen) en stroperij (ten behoeve van de sport en het bijgeloof) belangrijke bedreigingen. Enkel doordat de stroperij gericht werd aangepakt, kon de das zich in Voeren herstellen, maar elders kwamen de controlemaatregelen te laat. Ondertussen gaat in de grensgebieden met Wallonië de illegale bestrijding verder, hoewel minder intens als voorheen. Bij burchtkontroles worden regelmatig sporen van mensen en huisdieren gevonden of wordt vastgesteld dat stokken, draden en andere materialen in de hollen zijn geduwd. Dit verstoort het levensritme van de das. Van twee burchten in Limburg, die zeer regelmatig door natuurliefhebbers worden bezocht, is bekend dat de dieren veel meer wisselen van burcht dan elders het geval is. Op zich is dergelijke verstoring op zijn minst even nefast als bejaging.

**Foto: Natuurhulpcentrum
Opglabbe**

Tabel 1
Overzicht van het
aantal verkeers-
slachtoffers onder
dassen in Voeren
tussen 1976 en
1992 (ECONNEC-
TION, 1991a/bij-
gewerkt).

De afgelopen decennia hebben andere factoren de druk op de das verhoogd of de plaats van de rechtstreekse bedreigingen ingenomen. De 'uitruiming' van het landschap en het gewijzigd bodemgebruik, lieten en laten nog steeds woon- en voedselgebieden van de das verdwijnen en leiden tot verschraling (Criel, 1990). Een veelheid aan landschapselementen, terreintypes en biotopen zorgt voor verscheidenheid in het voedselaanbod en dient de das als migratie- en foerageerroute evenals voor het graven van burchten. Verdwijnt de heterogeniteit, dan verkleint het voedselaanbod en de woongelegenheden en verhoogt de kans op verstoring zodat de das onder extreme omstandigheden zware klappen krijgt. Neem als voorbeeld een Haspengouws landschap met veel graslanden en fruitboomgaarden, maar met weinig bossen. Hier kan de das overleven, zolang hij zich kan voeden met o.m. regenwormen en vruchten. Gedurende droge zomers geraken zulke voedselbronnen evenwel vlug uitgeput of ze staan slechts tijdelijk ter beschikking. Wanneer dan geen uitwijkingsmogelijkheden bestaan, bijvoorbeeld naar bossen of vochtige valleien waar door een ander microklimaat 's zomers nog (ander) voedsel aanwezig is, kan voedselschaarste optreden. We weten dat de das in zulke streken - zoals in het ruilverkavelingsgebied rond Riemst - enkel overleeft dank zij de gunstige levensomstandigheden in de omliggende gebieden. Het feit dat dassen in Vlaanderen in open landbouwstreken voorkomen, mag daarom niet a priori als gunstig worden aanzien, want ze bestaan slechts bij de gratie van een aantal zeer goede dasseleefgebieden - in dit geval over de taalgrens - die nog niet door de land(her)inrichting zijn aangetast, en door de aanwezigheid van talrijke restbiotopen. We hebben er dus alle belang bij om in deze marginale gebieden een natuurontwikkeling op gang te brengen.

De toenemende verkeersintensiteit en de verdichting van de wegeninfrastructuur werkt eveneens ongunstig op de das. In Nederland geldt het wegverkeer op dit ogenblik als één van de belangrijkste bedreigingen (Dirkmaat, 1988). Hoewel over

Limburg slechts fragmentaire gegevens beschikbaar zijn, vermoeden we, op basis van mortaliteitsgegevens uit Voeren, dat jaarlijks tientallen dassen worden doodgereden (Tabel 1). Op een populatie die nauwelijks een honderdvijftigtal dieren kent, is dit een behoorlijk aantal.

jaar	aantal
1976-1980	7
1981	geen gegevens bekend
1982	geen gegevens bekend
1983	2
1984	1
1985	5
1986	4
1987	4
1988	6
1989	12
1990	7
1991	9
1992	5

AANTALLEN

Begin 1993 telt geheel Limburg minimaal 46 bewoonde hoofdburchten. Schattingen van het aantal dassen per burcht lopen uiteen. De schatting van Ryelandt (1978), zoals die door Libois (1982) is overgenomen, van 3,9 dassen op burchten in Wallonië lijkt ons realistisch, maar voor Vlaanderen te hoog geschat. De cijfers die in Nederland voor de berekening van de aantallen worden gehanteerd, staan volgens ons dicht bij de realiteit. Alnaargelang de bron schat men het aantal aantal individuen per belopen hoofdburcht op 3,2 (Van Wijngaarden & Van Peppel, 1964), of 3,7 (Wiertz & Vink, 1983). Om een vergelijking met andere populatieschattingen mogelijk te maken, hebben wij voor onze aantalsberekening de twee uiterste waarden gehanteerd. Dit brengt ons op een aantal dat ligt tussen 147 en 179 dassen in Haspengouw en Voeren. Dit is aanzienlijk meer dan het aantal van 90 tot 109 dassen dat in 1990 is geschat (ECONNECTION, 1990a). De stijging is niet zozeer te danken aan een populatie-

toename dan wel aan het aanhoudend inventarisatiewerk, dat steeds meer burchten aan het licht brengt. Men mag stellen dat een waarde van 180 dassen het werkelijk aantal in Limburg sterk benadert. Voor geheel België wordt een aantal van 900 tot 1.000 dassen genoemd (Libois, 1982; Libois et al., 1986). We gaan er echter vanuit dat ook in Wallonië een belangrijk aantal burchten onbekend is gebleven, waardoor ook hier het aantal wordt onderschat. Dit wordt bevestigd door recent inventarisatie-onderzoek in het Land van Herve. Houden we ons evenwel aan de recente berekeningen dan geeft dit een aantalsverhouding tussen Vlaanderen en Wallonië van ongeveer 1:4.

Uitgaande van de vroegere verspreiding en de huidige kwantiteit en kwaliteit van de leefgebieden en op voorwaarde dat het isolement van de deelpopulaties wordt doorbroken, mag worden gesteld dat Vlaanderen plaats biedt aan vijf maal meer dassen. Het feit dat de das zich in principe gemakkelijk kan aanpassen aan een zich wijzigend landschap, op voorwaarde dat hij in bepaalde levensbehoeften kan voorzien, maar zich niettemin moeilijk in Vlaanderen handhaaft, wijst op een gebrekkig natuur- en landschapsbeleid.

ISOLEMENT

Op dit ogenblik is de Limburgse dassenpopulatie sterk verdeeld. Door diverse landschappelijke ingrepen (wegen, afgravingen, kanalen, groot-schalige landbouw, landherinrichting) zijn de populaties in Haspengouw en Voeren zo goed als volledig van elkaar afgesneden. Anderzijds is in Haspengouw de populatie in verschillende deelpopulaties opgesplitst, waarvan we aannemen dat de onderlinge contacten gering zijn of op zijn minst moeizaam verlopen. Het onderscheid tussen populaties wordt gemaakt op basis van ruimtelijk gescheiden landschapseenheden waarin dassen voorkomen en die niet rechtstreeks in verbinding staan met andere dassenleefgebieden. Een deelpopulatie ontstaat, wanneer er een onoverkomelijke barrière bestaat of van zodra de afstand tussen de dichtsbijzijnde burchten meer dan 10 kilometer bedraagt (Van Wijngaarden & Van De Peppel, 1964; ECONNEXION, 1990a; Hans Vink, mond. med.). Dit is de kritische grens waarboven de onderlinge uitwisseling moeilijk wordt. Op deze wijze onderscheiden wij in Vlaanderen acht populaties en evenveel deelpopulaties (ECONNEXION, 1990a) (Figuur 2), waarvan er zich drie populaties en vier deelpopulaties in Limburg bevinden.

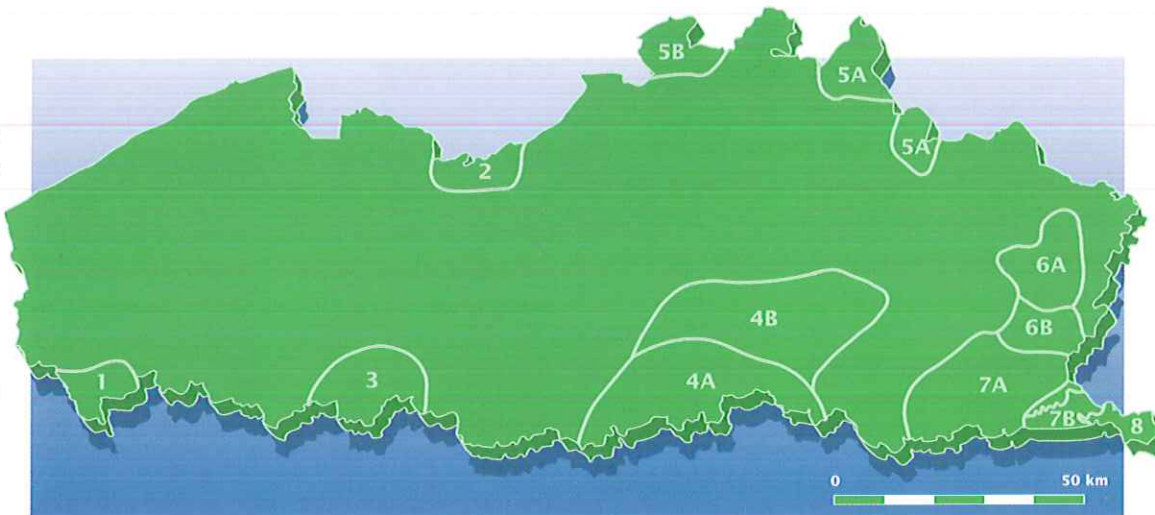
Als we de gegevens op kaart uitzetten, dan zien we dat een aantal van de (deel)populaties ooit met elkaar verbonden is geweest. Dit is met zekerheid het geval tussen de (deel)populaties 4a en 4b; 5a, 5b, 6a en 6b en tussen 7a en 7b. Het is niet uitgesloten dat er ooit een kontaktzone bestond tussen Hasselt en Leopoldsborg, die de Limburgse (6), de Antwerpse (5a) en de Brabantse (4b) populaties met elkaar verbond. De gegevens om deze hypothese hard te maken ontbreken evenwel.

Over de situatie van de das in Midden-Limburg is zo goed als niets bekend. Vondsten van sporen van dassen en van verkeersslachtoffers bevestigen zijn aanwezigheid in de bosgebieden rond Genk, maar tot op heden kon geen enkele burcht worden gelokaliseerd. We stellen ons daarom ernstige vragen rond het overleven van de das in dit

Figuur 2

De verspreiding van de populaties en deelpopulaties van de das in Vlaanderen. In de gebieden die met een * zijn aangeduid, komt de das (nog) met zekerheid voor.

1. Vlaamse heuvels
 - a. Westvlaams heuvelland
2. Zeeuws-Vlaanderen
 - a. noorden van Oost-Vlaanderen
3. het Oostvlaams heuvelland
 - a. Vlaamse Ardennen*
4. Hageland, Zoniënwoud en Dijlevallei
 - a. gebied ten zuiden van de lijn Brussel-Leuven*
 - b. Hageland
5. Antwerpse Kempen
 - a. Turnhoutse Kempen
 - b. gebied rond de Kalmthoutse heide
6. Midden-Limburg
 - a. West-Limburg - ten noord-oosten van Genk*
 - b. West-Limburg - ten zuid-oosten van Genk*
7. Zuid-Limburg
 - a. Haspengouw*
 - b. Jekervallei en Maasdal*
8. Voeren
 - a. Voerstreek*

gebied, vooral omdat door de verbreding van het Albertkanaal een onoverbrugbare barrière zal ontstaan tussen Zuid- en Midden-Limburg.

In Haspengouw en Voeren is de toestand van de das beter bekend. De Haspengouwse deelpopulaties zijn sterk afhankelijk van de dassen in het Waalse gedeelte van de Jekervallei en ook die worden bedreigd door grondaufgravingen en stroperij. Momenteel kennen beide deelpopulaties elk twee kerngebieden die verscheidene bewoonde burchten groeperen, die zowel onderling als van de Voerense populatie geïsoleerd liggen.

De das concentreert zijn activiteit hoofdzakelijk binnen een gebied met een straal van 1,5 km rond zijn burcht. Hij is niet gewoon om grote afstanden af te leggen, hoewel dat mogelijk is. Evenmin is hij geneigd zijn vertrouwd leefgebied te verlaten. Tijdens een vergelijkend onderzoek in Groot-Brittannië tussen een dicht- en minder dicht bevolkt dasgebied, werd vastgesteld dat slechts 20% van de gemerkte dieren - en dan nog vooral mannetjes - zich in een naburige clan had gevestigd en dat de afstand tot de vroegere burcht zelden erg groot was (Cheeseman et al., 1988). Wanneer de populatiedichtheid gering is, vergroot de afgelegde afstand en worden meer burchten gebruikt. Leeggekomen burchten kunnen na ettelijke jaren weer in gebruik worden genomen (Panjer, 1980; Wiertz, 1980; EConnection, 1991a en b). Door de regel beperkt de uitwisseling zich tot de aangrenzende burchten, wat niet uitsluit dat een das stapsgewijs van burcht tot burcht naar aangrenzende gebieden migreert en

waar nodig nieuwe burchten graaft. Vervallen en onbewoonde burchten spelen dus een essentiële rol bij migraties (Broekhuizen & Vink, 1985) en het behoud en de restauratie ervan is bij de planologische veiligstelling van migratieroutes tussen deelpopulaties of naar potentiële uitbreidingsgebieden, van groot belang. Dassens zijn in staat om dergelijke burchten vrij snel te vinden (Broekhuizen et al., 1986), ook al zijn ze in het landschap voor de mens niet duidelijk zichtbaar.

Men vermoedt dat de dassen die in een vroeg stadium een gebied herkoloniseren niet in staat zijn een stabiele familiegroep te stichten, die nodig is om tot voortplanting te komen (Cheeseman in Neal, 1986). Dit komt omdat de herkolonisatie gebeurt door zwervende individuen, die afkomstig zijn van verschillende familiegroepen en die niet zozeer op zoek gaan naar nieuwe territoria, maar aansluiting zoeken bij naburige familiegroepen. Alleen wanneer een clan in de buurt is, kan het gebeuren dat een verlaten burcht vrij snel opnieuw wordt bewoond (Kruuk & Parish, 1987). Individuele dassen verblijven weliswaar in het gebied, maar hun bezoek is eerder toevallig dan gericht (Cheeseman, 1979; Kruuk & Parish, 1987). Het succes van een herkolonisatie hangt dus niet alleen af van het voorplantingssucces van de familiegroepen in de omgeving, maar nog meer van de omvang van het gebied waaruit de das is verdwenen (Neal, 1986) en de mogelijkheden om met resterende dasseclans in contact te komen. Niettemin stellen we vast dat in enkele gebieden, dergelijke migraties plaatsvinden, zoals ten noorden van Tongeren.

SOORTBESCHERMINGSPLAN

Aan de hand van de eerste verspreidingsgegevens werd door de AMINAL een prioriteitenlijst opgesteld van de regio waarbinnen acties ten gunste van de das kunnen worden uitgewerkt. Aan de hand hiervan heeft de Vlaamse regering beslist om voorrang te geven aan Limburg en in het bijzonder aan Haspengouw en Voeren, voornamelijk omdat beide regio's nog overlevings- en ontwikkelingskansen bieden aan de das. Zodoende werd in 1991 voor deze gebieden een soortbeschermingsplan uitgewerkt (ECONNECTION 1991a, b & c). Het plan stelt konkrete en gelokaliseerde maatregelen voor ter bescherming van de das en zijn leefgebieden. Het lokaliseert en beschrijft de voor de das belangrijke landschapsstructuren, voornamelijk de gene die hem woongelegenheden en voedsel verschaffen of hem behulpzaam zijn bij zijn verplaatsingen. Tegelijk zijn, aan de hand van een landschapsstudie en een inventarisatie van de bedreigingen, de knelpunten die een beperkende invloed hebben op de ontwikkeling van de populatie gelokaliseerd en beschreven en zijn hiervoor oplossingen geformuleerd. Ook is er gekeken waar en op welke wijze door middel van natuurbouw de leefomstandigheden kunnen worden verbeterd en hoe geïsoleerde (deel)populaties met elkaar in verbinding kunnen worden gebracht. De nadruk ligt dus niet alleen op het behoud van de huidige toestand, maar evenzeer op de verbetering ervan. Het plan is gedetailleerd tot op het niveau van de burcht. Het soortbeschermingsplan vormt, samen met het eerder verrichtte verspreidingsonderzoek, een kader waarbinnen aan het behoud, het beheer en de uitbreiding van de Limburgse dassenpopulatie kan worden gewerkt. Op dit ogenblik wordt dit alles vertaald in een eerste uitvoeringsplan voor de Jekervallei. Dit landschapsplan is de aanzet om de deelpopulaties van Haspengouw en Jekervallei uit te bouwen en met elkaar te verbinden. Daarvoor moeten de woon- en voedselgebieden worden uitgebreid of hersteld en moeten de barrières die de uitwisseling bemoeilijken of beletten worden weggewerkt. Dit vergt zowel kleine als grote landschappelijke

ingrepen die erop gericht zijn een aantal groene corridors uit te bouwen die de bestaande - al dan niet potentiële - leefgebieden versterken en met elkaar verbinden. Het plan geeft tot op perceelsniveau aan waar specifieke maatregelen ten behoeve van de das kunnen of moeten worden gerealiseerd en omschrijft de werkzaamheden. Het koppelt hieraan een planning ten behoeve van de uitvoering en geeft aan welke instantie met de realisatie ervan kan worden belast, rekening houdend met de financiële, landschappelijke en maatschappelijke consequenties van de maatregel. Afgezien van de technische uitwerking van een aantal voorzieningen en los van de organisatorische regelingen hierrond, kan in principe het plan onmiddellijk in de praktijk worden omgezet.

DASSEBELEID IN LIMBURG

De bescherming van de das kreeg mee vorm door de overheveling van de das van de jachtwet naar de wet op het behoud van bepaalde in het wild levende diersoorten (K.B. van 22/09/1980); verder ook door het inbouwen van een aantal bijzondere bepalingen rond de vos in de recente jachtopeningsbesluiten ten behoeve van de bescherming van de dassenburchten waarvan ook vossen gebruik maken. De wettelijke bescherming vertoont evenwel nog enkele hiaten die op korte termijn zouden moeten worden ingevuld. We denken daarbij aan tussenkomsten in geval van schade. Bovendien moeten we steeds goed voor ogen houden dat een wet enkel waarde heeft wanneer de opvolging ervan wordt afgedwongen. Om het voorgestelde beleid in de praktijk om te kunnen zetten, heeft de verantwoordelijke gemeenschapsminister alvast de oprichting van een 'Dassenberaad' bevolen. In dit overlegorgaan moeten alle instanties en organisaties zetelen die bij de uitvoering van het soortbeschermingsplan betrokken worden.

Het soortbeschermingsplan vormt echter ook de rechtstreekse aanleiding voor een aantal organisaties en overheidsinstanties om in te spelen op de voorgestelde maatregelen. Zo heeft de provincie Limburg in samenwerking met de natuurorganisatie Nationale Campagne Bescherming Roofdieren

vzw (NCBR) en de eind 1992 opgerichte dassewerkgroep van de Limburgse Koepel voor Natuurstudie (LIKONA) ondersteuningsovereenkomsten afgesloten met grondeigenaars en -gebruikers die dasseburchten op hun terreinen herbergen. Hierdoor zijn - eind 1992 - 10 hoofdburchten en 8 bijburchten veiliggesteld. Aanvullend zijn beheersovereenkomsten afgesloten voor 9 hoofdburchten en 3 bijburchten en zijn met de Dienst Waters en Bossen afspraken gemaakt voor het beheer van 7 hoofdburchten en 9 bijburchten. Hierdoor genieten 26 hoofdburchten en 20 bijburchten in Limburg enige bescherming.

Ondertussen werd door LIKONA een controlenetwerk uitgebouwd. Een aantal sectorverantwoordelijken ziet erop toe dat de afgesloten overeenkomsten worden opgevolgd en dat overtredingen uitblijven. Bovendien dit wordt er gewerkt aan de realisatie van de meest dringende beschermingsmaatregelen overeenkomstig het dassebeschermsplan.

PERSPECTIEVEN

De basis is gelegd om op korte termijn een aantal dringende beschermingsmaatregelen in de praktijk te vertalen. Het welslagen van de vele plannen is evenwel afhankelijk van het gevolg dat eraan gegeven wordt. Het behoud van de verschillende burchtlokaties is reeds voor een deel gegarandeerd maar de efficiëntie van de genomen maatregelen hangt grotendeels af van een goede opvolging en een doorgedreven educatie. Uiteindelijk moet worden gestreefd naar de verwerving van een maximaal aantal hoofdburchten, teneinde ook op langere termijn de dassenpopulatie veilig te stellen. Hieraan moet een beleid worden gekoppeld dat gericht is op het behoud van alle burchten, dus ook van de vervallen en verdwenen burchtlokaties, en dat nieuwe vestigingsmogelijkheden creëert door potentiële woongebieden toegankelijk te maken. De aanwezigheid van voldoende burchtplaatsen speelt een belangrijke rol in de herbevolking van de 'lege' dassegebieden, hetgeen zou kunnen worden aangezwengeld door het uitzetten van dassen in de overbruggingszones. Dit laatste vraagt evenwel een zorgvuldige

voorbereiding en begeleiding.

De bescherming wordt moeilijker wanneer het erop aankomt de leefgebieden veilig te stellen. Het eerder genoemde beschermingsplan voor het Vlaamse deel van de Jekervallei is een eerste stap in de richting van een landherinrichting die de das tengoede komt en inspeelt op het natuur- en landschapsbeleid zoals voorzien in de groene hoofdstructuur (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1990). Maar ook de Vlaamse Landmaatschappij houdt reeds rekening met de das in de ruilverkavelingsplannen die zij opmaakt voor Kolmont, Widooie en Rutten-Herstappe (Dupae & Janssens, 1990; Eddy Dupae, mond.med.). Andere openbare besturen moeten evenwel nog voor de gedachte gewonnen worden en niets is tot op heden in de praktijk omgezet.

Sommige voorstellen vragen om een aantal ingrijpende natuurtechnische maatregelen, waarbij het de bedoeling is de belangrijkste barrières te doorbreken en alle dassenleefgebieden met elkaar te verbinden. In die zin wordt gedacht aan een grensoverschrijdend actieplan voor de das, waarbij gestreefd wordt naar één aangesloten leefgebied van Heers tot Aken. Daarnaast moet naar de toekomst toe de mogelijkheid worden bekeken om de zogenaamde 'dasselus' in België te realiseren (ECONNECTION, 1990a). Dit voorstel pleit voor een aaneenschakeling van de diverse dassenleefgebieden in Vlaanderen en Wallonië, door middel van een aantal verder uit te bouwen verbindingzones. Tegenover zulke grootse plannen staan de vele kleinschalige landschapssingrepen die op lokaal niveau moeten worden gerealiseerd en waarin zowel particuliere organisaties als provinciale en gemeentelijke overheden een belangrijke rol spelen.

SAMENVATTING

Uit recent onderzoek is gebleken dat de das in Vlaanderen een sterk bedreigde diersoort is. De verspreidingsgegevens vertellen dat enkel Limburg nog over een levensvatbare populatie beschikt, maar dat ook daar de situatie allesbehalve gunstig is. Om alsnog het tij te doen keren, werd in opdracht van de AMINAL een dassenbeschermingsplan uitgewerkt. Dit plan geeft in opeenvolgende fases inhoud aan het soortbeschermingsbeleid en zet aan tot de realisatie van concrete beschermingsmaatregelen ten gunste van de das en zijn habitat. Deze lopen van de bescherming van de individuele burchten, over het opheffen van specifieke knelpunten tot aan de natuurgerichte uitbouw van grote landschapseenheden.

DANKWOORD

Het onderzoek rond de bescherming van de das en de uitwerking van het beschermingsplan kwam tot stand onder impuls van de Administratie Milieu, Natuur en Landinrichting (AMINAL), Bestuur Natuurbehoud en -ontwikkeling, Dienst Natuurbehoud. Het project rond de gedoog- en beheersovereenkomsten voor dassenburchten werd gefinancierd door de vzw Nationale Campagne Bescherming Roofdieren (NCBR) en het provinciebestuur van Limburg. Daarnaast liggen de gegevens van talloze onbezoldigde medewerkers aan de basis van de huidige plannen.

Referenties

- BROEKHUIZEN, S. & J. VINK, 1985. De dassen van Utrecht en het Gooi. Rapport Rijksinstituut voor Natuurbeheer/Leersum. 19p.
- CHEESEMAM, C.L., 1979. The behaviour of badgers. *Applied An. Ethology* 5. 193p.
- CHEESEMAM, C.L., W.J. CRESSWELL, S. HARRIS, & P.J. MALINSON, 1988. Comparison of dispersal and other movements in two badger (*Meles meles*) populations. *Mammal Review* 18: 51-59.
- CRUEL, D., 1990. Dassen en bodembeheer. *Zoogdier* 1: 11-17.
- DIRKMAAT, J.J., 1988. De das in Nederland. Stubeg bv, Hoogezand. 125p.
- DUPAE, E. & F. JANSSENS, 1990. Landschapsstudie Kolmont - 1ste fase. Deel III: Zoogdieren. Intern rapport Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap AROL, Dienst Landbouw/Ruilverkavelingscomité Kolmont.
- ECONNECTION, 1990a. De verspreiding van de das (*Meles meles*) in Vlaanderen. Rapport I: Knelpunten en ontwikkelingsmogelijkheden. Intern rapport AROL/Brussel. 138p.
- ECONNECTION, 1990b. De verspreiding van de das (*Meles meles*) in Vlaanderen. Rapport II: Verspreidingsgegevens. Intern rapport AROL/Brussel. 214p.
- ECONNECTION, 1990c. De verspreiding van de das (*Meles meles*) in Vlaanderen. Rapport III: Kaarten en bijlagen. Intern rapport AROL/Brussel. 11p.
- ECONNECTION, 1991a. Dassenbeschermingsplan Haspengouw en Voeren. Rapport I: Knelpuntenanalyse en beschermingsvoorstellen: Deelpopulaties. Intern rapport AMINAL/Brussel. 175p.
- ECONNECTION, 1991b. Dassenbeschermingsplan Haspengouw en Voeren. Rapport II: Knelpuntenanalyse en beschermingsvoorstellen: Burchten. Intern rapport AMINAL/Brussel. 230p.
- ECONNECTION, 1991c. Dassenbeschermingsplan Haspengouw en Voeren. Rapport III: Kaarten en bijlagen. Intern rapport AMINAL/Brussel. 70p.
- KRUUK, H. & T. PARISH, 1987. Changes in size of group and ranges of the European badger (*Meles meles* L.) in an area in Scotland. *Journal of Animal Ecology* 56: 351-364.
- LIBOIS, R.M., 1982. Atlas provisoire des mammifères sauvages de Wallonie. Distribution, ecologie, ethologie, conservation. *Cahiers d'Ethologie Appliquée* 2, Suppl. 1-2: 61-76.
- LIBOIS, R.M., A. PAQUOT, & D. RYELANDT, 1986. Aperçu de l'évolution des populations de blaireaux (*Meles meles*) en Wallonie au cours de la période 1982-1985. *Cahiers d'Ethologie Appliquée* 6: 359-372.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, 1990. De groene hoofdstructuur van Vlaanderen. Richtnota van Theo Kelchtermans. AMINAL, departement Leefmilieu en Infrastructuur. 48p.
- NEAL, E., 1986. The natural history of badgers. Croom Helm/ London. 238p.
- PANJER, F., 1980. Populatieontwikkeling van de das in de Maasvallei tussen Venray en Cuyck. Intern rapport Staatsbosbeheer. 11p.
- RYELANDT, D.E., 1978. Le blaireau. Feuille Contact Rés. Nat. Ornith. Belg. Mai 1978: 10-11.
- VAN WIJNGAARDEN, A. & J. VAN DE PEPPEL, 1964. The badger in the Netherlands. *Lutra* 6: 1-60.
- WIERTZ, J., 1980. De grootte van de dassenpopulaties in Zuid- en Midden-Limburg 1960-1973, met bijzondere aandacht voor de inventarisatiemethoden en het beheer. Rapport Rijksinstituut voor Natuurbeheer/Leersum. 103p.
- WIERTZ, J. & J. VINK, 1983. Inventarisatie-rapport over de das in Nederland 1960-1980. Deel 1: Methode en resultaten. Rijksinstituut voor Natuurbeheer/Leersum. 74p.